

Yazan: (E) Dz.Kur.Kd.Alb.Nazmi ÇEŞMECİ*

METAFİZİK CEMAATTEN EKONOMİK İNSANA
TÜRK İNKILABININ HAREKET NOKTASI VE HEDEFİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

Ekonomi, kendi içine kapalı bir akademik disiplinden çok, bir devlet adamlığı branşıdır.

(John Maynard Keynes)**

Özet:

İnsanlığın gelişimi bir anlamda bireyin gelişimi olarak da tanımlanabilir. Toplumsal yaşama geçişten önceki ilkel insan da birey ya da çekirdek toplum olarak yaşamıştı. Sonraki yıllarda insanlar kaderlerini teslim ettikleri kavramların veya büyük bireylerin altında cemaat olarak yaşamayı sürdürdüler. Antik çağdaki bazı sınırlı örnekler dışında bu yaşam tarzı sanayi devrimine kadar sürdü. Sanayi devrimi, kitlesel üretim ve tüketim ile ekonominin bir bilim olarak ortaya çıkışı, bir daha geri dönmek üzere bireyi ön plana çıkardı. Bilim ve teknolojinin yaygınlaşması ile sanayi toplumunun ortaya çıkışı, kitlelerin yapısını değiştirerek rasyonel düşünen ekonomik insan tipolojisini yapılandırdı. Bu yapılanma giderek “gelişmiş bireyler”in oluşturduğu “modern toplum”u tarih sahnesine çıkardı. Bu dönüşümü gerçekleştiremeyen topluluklar ise “Metafizik Cemaat” özelliklerini sürdürdüler.

20'nci yüzyılın ilk çeyreğinde birdenbire hızlanan Türk modernizasyonu insanlık tarihinin sayılabilecek adetteki sürprizlerinden birini oluşturmuştur. Bu modernizasyon projesinin hareket noktası ve dayandığı ilkeler konusunda pek çok görüş ifade edilmiştir. Bu tür tarihî gelişmelerin tek bir nedene dayanması elbette mümkün değildir. Ancak bu nedenlerden birkaçı (ya da sadece biri) oluşumun dayandığı ana ilkeyi teşkil etmiştir. Türk modernizasyonunda temel ilkelerden birinin, son yüzyıllarında “cemaat” bilinciyle yaşaya gelen bir ulustan, rasyonel düşünebilen “ekonomik insan” yaratmayı hedef alan bir toplum mühendisliği olduğu tezi de üzerinde düşünülmesi gereken bir konudur. Makalede, bu tezi doğruladığı düşünülen veriler tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Devrim, Reform, Atatürk, Metafizik, İktisat

Abstract

The development of humanity is also described as the development of individual. Primitive human before the transition to the social life had lived as

* (E) Dz.Kur.Kd.Alb.Nazmi ÇEŞMECİ, Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsünde Öğretim Elemanı.

** *Three Great Economists (Üç Büyük Ekonomist) Smith, Malthus, Keynes*, Oxford University Press, 1999, s.vii, Robert Skidelsky.

individual or core society. In later years, human continued to live as communities under the concepts or bigger individuals to whom they surrendered their destinies. Except from some limited examples in the ancient times, this life style lasted till the industrial revolution. The industrial revolution, mass production and mass consumption and the emergence of economy as a science put the individual into the first place, forever. Wide spreading science and technology and emergence of industrial society built the typology of economic human thinking rational by changing the structure of masses. This structuring, in time, put forth the "modern society" consisting of "developed individuals" in the scene of history. The groups, which couldn't realize this transformation, continued to be "metaphysical community".

Turkish modernization, which accelerated suddenly in the first quarter of 20th century, has been one of the countable surprises in the history of humanity. Many opinions were uttered about the departure point and the principles of this modernization project. Of course, it is impossible for this kind of developments to base on one reason. But some (or one) of these reasons formed the main principle of the formation. It is also worth to evaluate the thesis that one of the main principles of Turkish modernization is a society engineering aiming to create "economic human" thinking rational out of a nation living in the consciousness of "community" in the last centuries. In this article, the data, which are considered to verify this thesis, has been argued.

Key Words: *Revolution, Reform, Atatürk, Metaphysics, Economics*

Giriş

Yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde gerçekleşen Anadolu Hareketi, pek çok yönü ile, yüzyılın ikinci ve üçüncü çeyreklerinde, özellikle dünyanın gelişmekte olan bölgelerinde önemli etkiler yaratmıştır. Bu hareket elbette 'tarihsel gelişmelerin olgunlaşması' ve on yıllarla ölçülen 'sosyal hareketlilik' sonucu ortaya çıkmıştır. Bir kısmı ile tarih içinde benzerlerine rastlanabilen bu olay, diğer bir özelliği açısından tarihteki ilk örneği oluşturmaktadır. Bu özellik, günümüzde de üzerinde fikirler geliştirilmekte olan "kültürel ve zihinsel dönüşüm"dür. Anadolu Hareketini 'ilk' ve 'kalıcı' örnek yapan da bu özelliğidir. Türkiye'nin 'kültürel ve zihinsel dönüşümü'nde de hiç kuşkusuz tarihsel gelişimin etkisi vardır. Ancak, bu tarihsel gelişim olgunlaşma aşamasından henüz çok uzaktayken, hatta gelişimin düşünsel ve kurumsal karşıt güçleri, gelişimin kendisinden kat kat üstün bir durumdayken, söz konusu 'kültürel ve zihinsel dönüşüm' başlatılabilmiş ve önemli bir mesafe alınabilmektedir. Bu oluşumda akla ilk gelen ve üzerinde en çok durulan konu, 'olağanüstü liderlik faktörü', olmuştur. Bu özellik hiç kuşkusuz bir ulusun şansını da oluşturmaktadır.¹ Takip eden paragraflarda, 'olağanüstü liderlik faktörü'nün önemi yadsınmadan, hatta bu faktörün

¹ Ekonomik kalkınmada 'şans unsuru'nun da bir faktör olduğu çeşitli ekonomistlerce ileri sürülen bir husustur. Bu kapsamda, günümüz ekonomistlerinden Seul Üniversitesinden Dong-Sung Cho, 1994 yılında yayımlanmış olduğu "Dokuz Faktör Modeli" (The Nine-Factor Model) isimli makalesinde, özellikle az gelişmiş ülkeler için bu faktörün önemli olduğunu belirtmektedir. Ancak Cho, bu faktörü daha çok harici bir etken olarak düşünmektedir. Kanımca, bir ulus için 'şans faktörü' harici ve dahili etkenlerden oluşabilir ve olağanüstü liderliğin, özellikle bir ulusun tarihi dönüm noktalarında ortaya çıkışı 'dahili' karakterli bir şans faktörü olarak değerlendirilmelidir. (N.Ç.)

METAFİZİK CEMAATTEN EKONOMİK İNSANA

etkisi de, yeri geldiğinde özellikle vurgulanarak, yeni bir yaklaşımla 'yöntem ve öncelik' konusu incelenecek ve bu kapsamda, 'zihinsel dönüşüm yöntemi ile pozitif düşünce yapısına sahip ekonomik insana (Homos Economicus) ulaşma' konusunda düşünceler ifade edilecektir.

Anadolu İnkılabı'nın mimarı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu lideri olan Atatürk, Türk ulusunun kaderi üzerindeki olağanüstü rolü ve 'mazlum milletler' olarak tanımlanan, zamanın "az gelişmiş" ülkeleri üzerindeki etkisi itibarıyla hakkında en çok konuşulan ve yazılan dünya liderlerinden biridir. Ancak, konuşulan ve yazılanlar büyük ölçüde "Komutan Atatürk" ve "Devlet Adamı Atatürk" konuları üzerinde yoğunlaşmaktadır. "Devrimci (İnkılapçı) Atatürk" konusu da oldukça geniş şekilde işlenmiştir. Ancak, üzerinde durulan başlıca devrimler genellikle devlet yönetimi ve toplumsal yaşam konularındaki tarihsel dönüşümlerle ilgili olanlardır. Her biri inanılması güç yeniden yapılanmaları içeren bu devrimlerin önemini yadsımak elbette mümkün değildir. Diğer taraftan, bu devrimlerin de temel felsefesini oluşturan "zihinsel dönüşüm" ile "ekonomi" kavramlarının doğrudan ilişkisi ve ekonomi biliminin tarihî gelişiminin bununla olan bağlantısı, üzerinde durulmasını gerekli konular olarak tespit edilmiştir.

Bu aşamada, bu makalenin hedefleri içinde olmamasına rağmen, ekonomi biliminin tarihî gelişimine, çok da gerilere gitmeden çok kısa bir göz atmanın yararlı olacağı düşünülmüştür.

16'ncı yüzyıl boyunca Hristiyan Avrupa'nın gündemini yoğun bir şekilde işgal eden büyük "coğrafi" ve "bilimsel" keşif ve icatlar, Avrupa insanını Ortaçağın skolastik-irrasyonel düşünce yapısından sarsıcı ve sancılı bir şekilde koparmaya başlamıştı. Bu kopuş, ilk meyvelerini sanatta ve taassup karşıtı yaşam tarzında vermeye başlamış ve "Rönesans-Reform" hareketi olarak adlandırılmıştı. Bu oluşum, 17'nci ve 18'inci yüzyıllar boyunca da gelişimini sürdürdü. Bu süreç içinde yeni kıtaların keşifleri, insanların düşünce ve hayal güçlerinin menzillerini ufkun çok ötelere taşıırken, buhar makinelerinin icadı ve seri üretimi ile başlayan 'sanayi toplumu yaşam tarzı', insanların muhakeme yeteneklerini "ruh"tan "madde"ye doğru sürüklüyordu. 18'inci yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde, Avrupa insanının zihnindeki 'dünya' artık, binlerce yıldır var olan "düz" olma özelliğini çoktan yitirmişti ve üstelik büyük bir hızla dönüyordu. Böyle bir ortamda, kuşkusuz kendisinden önceki düşünürlerin fikirlerinden de yararlanarak, Adam Smith "Milletlerin Zenginliği" kitabını yayımladı. Kitabın yayınlandığı 1776 tarihi iktisatçılar tarafından "ekonomi biliminin miladı" olarak kabul edildi ve bu tarih binlerce yıllık irrasyonellikten, ekonomi bilimi açısından, bilimsel-rasyonel düşünce çağına geçişin dönüm noktası oldu. Bu dönüşüm hiç şüphesiz politik düşünceleri de şekillendirdi ve **ekonomik gerçekçiliği olmayan politik uygulamalar tarihe karışma sürecine girdi.**

Daha sonraki düşünürler, kendi dönemlerinin konjonktürel fenomenlerini karşılamaya yönelik fikirler geliştirirken, Adam Smith'in açmış olduğu yolda tartışarak ilerlemelerini sürdürdüler. Thomas R.Malthus, kaynakların aritmetik diziyile artmasına karşılık, nüfusun geometrik diziyile artmasının sakıncalarını işledi. David Ricardo, ekonomi politikalarının sosyal veçhesi üzerinde çalışmalar yaptı. Karl Marx ise, "istismar" faktörünün tarihsel gelişiminin, dünyanın ekonomik-politik sisteminin geleceğini de şekillendireceğini ileri sürerek, istismarın olmayacağı bir refah sistemini hayal etti. B. Hildebrand (1812-1878) ve Karl Knies (1821-1894) ile başlayan ve Gustav Schmoller (1838-1917) ile gelişimini sürdüren Alman Tarihçi Okulu, (The

METAFİZİK CEMAATTEN EKONOMİK İNSANA

German Historical School of Economic Thought) siyasal alandaki gelişmeleri karşılamaya yönelik ulusalcı ve korumacı ekonomik çözümler üretmeyi denedi. Sonuçta, politika ile ekonominin iç içe yaşayarak birbirlerini etkilediği ve geliştirdiği büyük bir devinimle 20'nci yüzyıla ulaşıldı.

Anadolu'daki Durum ve Türk İnkılabının Başlangıcı

20'nci yüzyılın ilk çeyreğinin sonlarına yaklaşıldığında, Anadolu'da ülkeyi işgal eden istilacılara karşı kazanılmış mucizevi bir kurtuluş savaşı vardı. Bu parlak zaferin coşkusunun dışında ise bunaltıcı ve umut kırıcı “yoklar” vardı. Bu durumu en iyi tanımlayan anekdot, Falih Rıfkı Atay'ın “Batış Yılları”nda yer almaktadır:

“...Yakup Kadri Karaosmanoğlu ile zaferin ilk günlerinde İzmir'de Mustafa Kemal'i görmeye gitmiştik. Herkes 'biten bir şey', bir savaştan kurtulma hafifliği içindeydi. Yalnız O: 'Asıl işe şimdi başlayacağız. Asıl düşman orada, diye İzmir'in arka mahallesinden Sovyetler Birliği sınırına kadar uzanan bütün Anadolu'yu kaplayan geriliği ve gericiliği gösteriyordu...”

Bu gerilikle nasıl baş edilecekti? Sanayi yoktu. Teknoloji yoktu. Sermaye birikimi yoktu. Tam tersine Osmanlı'dan kalan maddî miras olarak, 'eksi sermaye birikimi'ni ifade eden, Avrupa'ya olan dış borçlar vardı.² Bütün bunlardan daha önemli olarak, savaşlarda büyük kahramanlıklar göstermiş olan Anadolu insanının, Batıda yüz yılı aşkın sancılı bir şekilde gelişmekte olan “sanayi toplumu”ndan ve iktisat yaşamından haberi yoktu. Haberdar edilebilse dahi, Anadolu halkında sanayi devrimini gerçekleştirecek ve iktisat insanı olabilecek zihinsel donanım yoktu. İktisadi zihniyet dünyaları ise 'anti-madde' idi. Dolayısıyla, 'ekonomik insan' olmaya karşı en büyük direnişi oluşturan “tevekkül” zihniyeti, “bir lokma-bir hırka” deyimi ile vücut bulmuş ve Anadolu insanını son birkaç yüzyıldır kalın bir “atalet” yorganı olarak sarmalamıştı. Bu atalet nasıl kırılacak, “rasyonel insan” nasıl yaratılacaktı?

Daha sonra net bir şekilde ifade edilecek olan, 'çağdaş uygarlık düzeyini yakalamak' hiç kuşkusuz kapsamlı ve çok boyutlu bir proje idi. Bu büyük projeye nereden ve hangi boyuttan başlanacaktı? Atatürk'ün bu başlangıç noktasını nasıl tespit ettiğini, henüz Cumhuriyet ilan edilmeden hatta Lozan'da yeni devletin tescili dahi yapılmadan önce, 17 Şubat 1923 günü İzmir İktisat Kongresi'nin açış konuşmasında bulmak mümkündür.

“...Öyle bir iktisat devri (ekonomik çağ) lazımdır ki, artık milletimiz insanca yaşamasını bilsin, insanca yaşamının neye mütevaflık (bağlı) olduğunu öğrensin ve o esbaba tevessül etsin (o yollara başvursun) ... Bu noktada bir felsefeyi size hatırlatayım. “El kanaatü kenzi layufna” (kanaat etmeyi –yetinmeyi- tükenmez bir hazine saymak), fakirliği fazilet bilmek felsefesine de bu iktisat devri son versin.”³

İlk bakışta, bu sözlerin bir “manifesto”nun başlangıç ifadeleri niteliği taşıdığı görülmektedir. **Bu manifesto**, iktisadi düşünce tarihindeki örneklerine benzerlik

² A.G.Sayar, *Osmanlı'dan 21'inci Yüzyıla Ekonomik, Kültürel ve Devlet Felsefesine Ait Değişmeler*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2001, s.210.

³ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Türk İnkılap Tarihi Yayınları, 1952, Cilt.2, s.107, 108.

METAFİZİK CEMAATTEN EKONOMİK İNSANA

göstermekle birlikte, -ekonomik bir sınıfa karşı değil- **geriliği, bilim dışılığı ve irrasyonelliği içeren bir 'felsefeye' karşı ilan edilmiştir.**

Atatürk'ün yaşamı boyunca gerçekleştirilen devrimlerin, bir kısmı ilk bakışta "şekle yönelik" görünse bile, aslında bir 'kültür ve zihinsel model' değişimini hedef aldığı yadsınamaz bir gerçektir. Bu kapsamda, kıyafet devriminden klasik batı müziğine kadar geniş bir yelpaze içindeki devrimlerin özümsemesi, bir 'kültür ve zihinsel model' değişimi yaratacak ve bu değişim, 'müspet ilmi' şiar edinmiş 'ekonomik insan' tipolojisini ortaya çıkaracaktır.

Kültür ve zihinsel modelin, ekonomik kalkınmada temel unsurlardan biri olduğu çeşitli düşünürler tarafından ifade edile gelmiştir. Bir örnek olarak, günümüz yazarlarından Stace Lindsay, 2000 yılında yayımlanmış olduğu "Kültür, Zihinsel Model ve Ulusal Refah" (Culture, Mental Model and National Prosperity) isimli makalesinde, Lawrence E. Harrison ve Samuel P. Huntington'un "Kültür Sorunları: Değerler İnsan Gelişimini Nasıl Şekillendirir" (Culture Matters: How Values Shape Human Progress) isimli ortak çalışmasına istinat ederek, **'kültür ve zihinsel modellerin, ulusal refahı sağlayan ekonomik faaliyetlerin organizasyonunda başlıca rolü oynadığı'** tezini, orta Afrika ülkelerinden örnekler vererek işlemektedir. Lindsay'in 2000 yılındaki bu çalışması ile Atatürk'ün 1930 yılında kurmuş olduğu 'kültür'-'ekonomik hayat' ilişkisi arasındaki benzerlik oldukça şaşırtıcıdır. Kendi sözlerinden izleyelim:

"Bence medeniyeti harstan (kültürden) ayırmak güçtür ve lüzumsuzdur...Hars, bir insan cemiyetinin devlet hayatında, fikir hayatında, yani ilimde, içtimaiyatta ve güzel sanatlarda, iktisadi hayatta yapabildiği şeylerin muhassasıdır"⁴

İçinde bulunduğumuz zamandan geriye doğru bakıldığında, Atatürk'ün gerçekleştirdiği tüm reformların bu amaca hizmet ettiği görülmektedir. İlginç olan nokta, günümüzden bakıldığında o kadar net görülemez de, Atatürk'ün bu değişimi öncelikle "ekonomi mantığına" dayandırmış olmasıdır. Bu hareketin iki yönlü bir yol olduğu, her aşamada, yapılan devrimlerin ve reformların birbirini desteklediği ve aslında tümünün, bir büyük uygarlık projesinin ayrılmaz parçaları olduğu gerçeğini de göz ardı etmeksizin, sadece kronolojik gelişme değil, mantalite açısından da, şaşırtıcı bir şekilde ilk sırayı 'ekonomi'nin aldığı ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, 17 şubat 1923 tarihinden sonra yapılan tüm devrim ve reformların, o gün ortaya konulan hedeflere yönelik olduğu görülmektedir. Bu tezin kanıtları söz konusu konuşmanın diğer bölümlerinde şu şekilde yer almaktadır:

"...Ve filhakika bu dediğimiz felsefenin sahipleri (kanaat etmeyi, tevekkülü önerenler) bu kıymetli vatanımızı böyle zindan ve cehennem yapmaktan başka bir şey yapmamışlardır... İşte bu memleketi böyle mamure hâline (bayındır duruma), cennet hâline getirecek olan, esbab ve avamili iktisadiye (ekonomik nedenler ve etkenler) ve faaliyeti iktisadiyedir (ekonomik faaliyetlerdir)."

Bu sözler, henüz varlığı tescil edilmemiş bir devletin, henüz Cumhurbaşkanı olmamış olan önderi tarafından, henüz Cumhuriyet ilan edilmemişken, Hilafet hala mevcutken, henüz tekke ve zaviyeler kapatılmamışken, Tevhid-i Tedrisat kanununun kabulü ile eğitim reformu henüz yapılmamışken, kıyafet devrimi, harf devrimi; özetle, inkılapların hiçbirini gerçekleştirilmemişken, hatta hangilerinin gerçekleştirilebileceği dahi

⁴ Ayşe Afet İnan, *Atatürk Hakkında Hatıra ve Belgeler*, İş Bankası Kültür Yayınları, 1968, s.278.

bilinemezken söylenmiş olması, Atatürk'ün, **Türk Ulusu'nun tarihsel dönüşümüne ekonomi-politik mantığı ile başlama yolunu seçtiğini** göstermektedir.

Osmanlı'da ekonomik insanın yaratılmamasının nedenleri kuşkusuz sadece asırlarca süren taassup-tevekkül sarmalından ibaret değildi. Mülkün, yani toprağın ve diğer üretim araçlarının –bazı durumlarda itibari olsa dahi, inaniş olarak– padişaha ait olması da “birey gelişimi”nin önünde engeldi. Ayrıca, çıkarılmış olan kanunla teknolojik gelişmenin de önü tıkanmış, diğer bir deyişle, ‘nev-ıcat’ yasaklanmıştı.⁵ Zihinsel dönüşüm projesinin anlayışı ise bunun tam karşıtıydı. “Büyük proje”nin başındaki “mühendis” bu konudaki düşüncesini şu sözlerle ifade ediyordu: *“İnsanların hayatına, faaliyetlerine egemen olan kuvvet, ibda (yaratma) ve icat kabiliyetidir.”*⁶

Dönüşümün hedefi berrak ve açıktır: *“Büyük davamız, en medeni ve en müreffeh millet olarak varlığımızı yükseltmektir.”*⁷ Zihinsel dönüşümün önemi ve bu dönüşümün dinamik bir karakter taşıması gerektiği de her vesile ile vurgulanmaktadır. Bu noktada, T.B.M.M.'nin 5'inci dönem 3'üncü toplanma yılı (1 Kasım 1937) açış konuşmasında yer alan üç cümle, “zihinsel dönüşüm” konusundaki düşünceleri berraklaştırmaya yetecektir:

*“Bu, yalnız kurumlarında değil, düşüncelerinde temelli bir inkılap yapmış olan büyük Türk milletinin dinamik idealidir. Bu ideali en kısa zamanda başarmak için, fikir ve hareketi, beraber yürütmek mecburiyetindeyiz. Bu teşebbüste başarı ancak, türeli (yasal) bir plânla ve en rasyonel tarzda çalışmakla mümkün olabilir.”*⁸

Bu sözler, hedefe ulaşmanın yolunun mutlaka, irrasyonellik batağından, rasyonellik yörüngesine geçmekle bulunabileceğini işaret etmektedir. O zaman için pek bilinmeyen “rasyonel” sözcüğünün terminolojik olarak bizzat ifade edilmiş olması da kuşkusuz bir rastlantı değildir.

İrrasyonel atalet döneminden rasyonel yaşama geçiş sürecinde önceliğin ‘ekonomi’ye verildiği, yine 17 Şubat 1923’de şu sözlerle ilan edilmişti: *“Yeni Türkiye Devleti, bir devleti iktisadiye (ekonomi devleti) olacaktır”*⁹...Yeni Türkiye Devleti

⁵ Zikreden, A.G.Sayar, a.g.e., s.209.

⁶ A.Afet İnan, a.g.e., s.272.

⁷ a.g.e., s.267.

⁸ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1945, Cilt.1, s.386.

⁹ Bu cümle şu sözlerle devam etmektedir: “...Bu devleti en kuvvetli temeller üzerinde çok az zamanda kurmak hususunda Japon'lardan az müstait (istidatlı, kabiliyetli) olmadığını bilfiil ispat edecektir.” (İzmit'te, İstanbul gazeteleri temsilcilerine yapmış olduğu konuşma, 16.1.1923, Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1952, Cilt.II, s.56.) Türk Ulusu'nun da Japon Ulusu gibi çalışkan ve disiplinli bir millet olduğuna inanan Atatürk'ün 15 yıllık görev süresi içinde inanılması güç bir transformasyonun gerçekleştirildiği herkes tarafından kabul edilmektedir. Atatürk sonrası dönemde de ekonomik alanda önemli mesafeler kaydedilmiş olmasına rağmen, Japonya ile olan mesafe sürekli açılmıştır. 2'nci Dünya Savaşı yıllarının özel durumunu kabul etmek gerekir. Ancak bu durumda, Harvard Üniversitesi'nden Prof.Dany Rodrik'in, “Küreselleşme, Sosyal Çatışma ve Ekonomik Büyüme” (Globalisation, Social Conflict and Economic Growth, Blackwell Publishers, 1998.) adlı makalesinde, gelişmekte olan ülkeler için, “büyümenin savaş sonrası altın dönemi” olarak nitelediği 1960-1975 yılları arasındaki dönemi ekonomik açıdan yeterince değerlendiremediğimiz düşünülebilir. Japonya bir yana, daha geriden başlayan bazı ülkeler de bu dönemdeki atılımları ile mesafeyi açmışlardır. Birkaç örnek vermek gerekirse; (Gayrisafi Yurt İçi Hâsılanın büyüme oranı 1960-75, (%): Singapur: 7.40, Japonya: 7.05, Kore: 6.47, Yunanistan: 6.15, Tayvan: 5.86, İspanya: 5.66, Malezya: 4.26, Türkiye: 3.85) Bunun nedenleri kuşkusuz ayrı bir çalışma konusudur. Üzerinde düşünülmesi gereken bu konunun değerlendirmesini, bu aşamada okuyuculara bırakmanın uygun olacağı kanaatindeyim. (N.Ç.)

METAFİZİK CEMAATTEN EKONOMİK İNSANA

temellerini süngü ile değil, süngünün dahi istinat ettiği iktisadiyatla kuracaktır...Yeni devletimizin, yeni hükümetimizin bütün esasları, bütün programları iktisat programından çıkmalıdır.” Ekonominin ve ekonomi devletinin önemi ise şu sözlerle vurgulanmıştır: “İktisadiyat (ekonomi) demek, her şey demektir. Yaşamak için, mesut olmak için, mevcudiyeti insaniye için ne lazımsa onların kaffesi (toplamı) demektir...Zamanımız tamamen bir iktisat devresinden başka bir şey değildir¹⁰...Ekonomik kalkınma; Türkiye'nin, hür, müstakil, daima daha kuvvetli, daima daha refahlı Türkiye idealinin bel kemiğidir.”¹¹

Ekonomide, bilimde, sanatta ve günlük yaşamda **anti-madde zihniyetinden pozitif düşünce yapısına geçmiş bireyler yetiştirmeyi** ve bu bireylerden oluşan toplumun çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmasını **hedef alan Türk İnkılaplarının, 'ekonomi-politik' mantığı ile başladığı** ve bir bütün olarak hayatın her alanındaki devrimlerle desteklenerek geliştirilmesinin amaçlandığı, daha fazla yorumlamaya ihtiyaç duyulmayacak şekilde bu sözlerde de görülmektedir.

Bu sözlerle, makalenin başında öne sürülen teze yönelik olarak söylenebilecek sözlerin sınırına ulaşıldığı düşünülmektedir. Ancak, “Çağdaş Uygarlık Düzeyine Ulaşmak” gibi çok büyük bir proje söz konusu olduğu göz önüne alındığında, projenin ilerleyişi hakkında bir şeyler eklemeyen yazının bitirilmesi de bir eksiklik duygusuna yol açmaktadır. Bu nedenle, yukarıda belirtilen yaklaşım doğrultusunda ekonomik açıdan uygulanması gereken modele kısaca değinilerek, “Proje”nin günümüzdeki hâline yönelik görüşlerle makalenin sonlandırılması tercih edilmiştir.

Uygulanacak Ekonomik Modelin Belirlenmesi

Yöntem bu şekilde belirlendikten sonra, ‘başlangıç noktasından itibaren nasıl bir ekonomik model uygulanmalıdır ki, az zamanda çok ve büyük işler başarılabilir ve büyük projeyi riske atmadan, bu yolda emin adımlarla ilerlenebilir?’ sorusu akla gelmektedir. Bu sorunun cevabını da yine O'nun sözlerini takip ederek bulmaya çalışmak uygun olacaktır.

“Her hâld;, devletin, siyasî ve fikrî hususlarda olduğu gibi, ekonomik işlerde de düzenleyici rolünü prensip olarak kabul etmek uygun görülmelidir. Bu takdirde, karşı karşıya kalınacak zorluk şudur: Devlet ile kişinin karşılıklı faaliyet sahalarını ayırmak....

...Devletin bu husustaki faaliyet sınırını çizmek ve bu hususta dayanacağı kuralları tespit etmek; diğer taraflar, vatandaşın özel teşebbüs ve faaliyet hürriyetini kısıtlamamış olmak, devleti idareye yetkili kılınanların düşünüp çözümlemesi gereken meselelerdir...

...Prensip olarak, devlet kişinin yerine geçmemelidir. Fakat, kişinin gelişimi için genel şartları göz önünde bulundurulmalıdır. Bir de kişinin kişisel faaliyeti, ekonomik kalkınmanın esas kaynağı olarak kalmalıdır...

¹⁰ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1952, Cilt.II, s.56, 111, 110, 100.

¹¹ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1945, Cilt.I, s.383.

METAFİZİK CEMAATTEN EKONOMİK İNSANA

...O hâlde diyebiliriz ki, kişilerin gelişmesinin engel karşısında kalmaya başladığı nokta, devlet faaliyetinin sınırını oluşturur....”¹²

Bu sözlerden anlaşıldığı üzere, öngörülen model o sıralarda dünyanın gündeminde olan kollektivist ya da sosyalist bir ekonomi modeli değildir. Ancak “Bırakınız Yapsınlar, Bırakınız Geçsinler” (Laissez- faire, Laissez-passer) özdeyişi ile tanımlanan pür liberalist bir model de değildir. Gerekli alanlarda ve zamanlarda devletin müdahalesini öngörmektedir. Uygulanacak modelde devletin rolünün tanımı için yine O'nun sözlerini takip edelim.

“Bizim izlediğimiz devletçilik, özel çalışma ve teşebbüsü esas tutmakla beraber mümkün olduğu kadar az zaman içinde milleti refaha ve memleketi bayındırlığa ulaştırmak için milletin genel ve yüksek çıkarlarının gerektirdiği işlerde, özellikle ekonomik alanda devletin doğrudan doğruya ilgilenmesidir.”

Atatürk ilkeleri arasında yer alan ve üzerinde çok tartışılan “devletçilik” ilkesi bu sözlerle netleşmektedir. Devam edecek olursak;

“Ekonomi işlerinde devletin ilgisi, doğrudan yapıcılık olduğu kadar, özel teşebbüsü teşvik ve yapılanları düzenleme ve kontrol de etmektir. Devletin hangi ekonomik işleri doğrudan yapacağına takdiri milletin genel ve yüksek çıkarlarının gereklerine bağlıdır.”¹³

Burada bir hususa değinmek gerekir. Son cümleden çıkan sonuç, Atatürk zamanında kurulan ekonomik işletmeler de dâhil olmak üzere, devletin ekonomik hayata müdahalesinin “statik” bir karakter değil, tam tersine, çağın gereklerine ve ulusun çıkarlarına bağlı olarak değişebilen “dinamik” bir karakter taşıdığı olgusudur.

İzlenen Ekonomi Politikasının Diğer Yönleri:

Atatürk hiç kuşkusuz akademik anlamda bir ekonomist değildir. Ancak önermiş olduğu ekonomik modelin, zamanın dünya çapındaki ekonomik sorunlarının aşılabilmesi için, ünlü ekonomist Keynes tarafından önerilen ekonomik model ile büyük benzerlikler taşıdığı görülmektedir. Bu irtibatın nasıl olduğu tam olarak bilinmemekle birlikte, ancak ‘olağanüstü liderlik’ kavramıyla açıklanabilen uygulamaların, bir şekilde bilimsel bir temele de dayandığı gerçeği ortaya çıkmaktadır. Atatürk'ün çok etkili bir okuyucu olduğu bilinmektedir. Keyneziyen teorilerin 1929 büyük krizinden sonra uygulama alanı bulması, Atatürk'ün ise benzer görüşleri 1923'ten itibaren ortaya koymaya başlaması bu açıdan önemli bir çelişki olarak görülmemelidir.

Bu aşamada, ekonomide belirleyici ve yönlendirici bir rol üstlenen devletin takip ettiği ekonomik politikanın diğer esaslarına da değinmek uygun olacaktır.

Bir taraftan anti-madde zihniyetinden “ekonomik insan”a geçiş projesi sürdürülürken, bununla paralel götürülmesi gereken ekonomik kalkınma için “sermaye

¹² A.Afetinan, *Medenî Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, 1988, Alıntı, Gnkur. Basım Evi, 1983, Atatürkçülük, 3'üncü Kitap, 2'nci Baskı, s.429-445.

¹³ *Ulus Gazetesi*, 7.5.1935, Alıntı, Atatürkçülük, 3'üncü Kitap, Gnkur. Basım Evi 1989.

METAFİZİK CEMAATTEN EKONOMİK İNSANA

birikimi"ne ihtiyaç vardı. Anadolu halkının içinde bulunduğu yoksulluk zaten ortadaydı. Kurtuluş savaşı büyük maddî sıkıntılar içinde tamamlanmıştı. Bunun için mümkün olan iki yol vardı; dış borçlanmaya gitmek veya emisyon yapmak, yani para basmak.

Dış borçlanma yolu iki engelle kapatılmıştı. Birincisi, Osmanlı'dan devralınan borçların taksitleri idi. Daha önemli olan ikincisi ise, Lord Curzon'un Lozan'da İsmet İnönü'ye söylediği "...Para için bize geleceksiniz. O zaman da şimdi aldıklarınızı cebimden çıkarıp teker teker masanın üzerine koyacağım." sözleriydi. Böyle bir ortamda dış borç için el kapısını çalmak, millî mücadele ile başlayan ve müteakip devrimler için çok gerekli olan "Büyük Proje" heyecanının yitirilmesi riskini taşıyordu.

Emisyona gitmeyi ise Atatürk kesinlikle istemiyordu. Fiyat istikrarı O'nun için devletin prestiji ile eş değerdî ve "para her türlü vasıtanın üstünde bir var oluş silâhî"¹⁴ idi. Para istikrarına verilen önemin teknik bir yönü de vardı. Atatürk, sermaye birikimini yavaş, ancak emin bir yol olan "millî çalışma ve tasarruf"la sağlamak istiyordu (Yukarıda değinilen ve Japonya'yı örnek gösteren sözleri de bu savı güçlendirmektedir.) Kişi, aile ve devlet hayatında tasarruf müessesini kökleştirmek ve yaygınlaştırmak devletin görevi idi. Bunun için de paraya güvenilmeliydi, bunun için "para istikrarı" zorunluydu.

Atatürk'ün para istikrarına verdiği önemin değerini daha iyi anlamak için şu iki örneği zikretmekte yarar vardır: Birincisi İsmet İnönü'den nakledilmiştir. "Hükümet olarak yılda iki kez ödeme yapamayacak duruma düştüğümüz olurdu. Gider konuşurdum. Birkaç milyon liralık emisyonun bizi ferahlatacağını anlatmaya çalışırdım. Bir defa bile evet dedirtemedim."¹⁵ İkinci olarak ise, Atatürk'ün 15 yıllık Cumhurbaşkanlığı süresinin 14'üncü yılı sonunda, 1 Kasım 1937'de Meclis açış konuşmasında söylenen sözlerdir: "*Maliyemiz millî paranın istikrarını muhafaza prensiplerini tam bir sadakat ve muvaffakiyetle takip ve tatbik etmektedir.*"

Dış borca karşı duyulan millî alerjiye karşılık Atatürk "doğrudan yabancı yatırım"a karşı değildir. Bu görüşünü İzmir İktisat Kongresinin açış konuşmasında şu sözlerle ifade etmiştir:

*"Çok sây (iş sahası) ve sermayeye ihtiyacımız vardır. Binaenaleyh, kanunlarımıza riayetkâr olmak şartıyla ecnebi sermayelerine lazım gelen teminatı vermeye her zaman hazırız ve şayanı arzudur ki, ecnebi sermayesi bizim sâyımıza (iş sahamıza) ve serveti sabitemize inzımm etsin (eklensin). Bizim için ve onlar için faydalı neticeler versin."*¹⁶

Ancak Atatürk'ün bu dileği, dünyada büyük ekonomik krizlerin yaşandığı bir dönemde –bir iki istisna dışında– gerçekleşmemiştir.

Sonuç olarak, Atatürk'ün takip ettiği ekonomik politika; "fiyat istikrarı", "denk bütçe" ve "dış ödemeler dengesi" prensipleri ile sürdürülmüştür.

¹⁴ Prof.Dr.Afet İnan, *Medenî Bilgiler ve M.Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, TTK Basım Evi, Z.Baskı, 1988, s.437.

¹⁵ M.A.Aysan, *Atatürk'ün Ekonomik Görüşü*, Ankara 1988, Sayfa 100 (Alıntı, A.G.Sayar Osmanlı'dan 21'inci yy., 2001, s.211).

¹⁶ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1952, Cilt.2, s.109.

METAFİZİK CEMAATTEN EKONOMİK İNSANA

Ancak, istihdam'da önemli bir gelişme sağlanamamış, bireysel ve kamusal tasarrufla sağlanan sınırlı bir sermaye birikimiyle kalkınma sürdürülmüştür.

Buna karşılık, pozitif düşünce yapısına sahip uygar ve rasyonel insan yetiştirmeye yönelik diğer inkılaplar büyük bir cesaret ve hız ile sürdürülmüştür.

Bu politikanın günün şartları gereği son derece gerçekçi ve akılcı olduğunu belirtmek gerekmektedir. Eğer tersi yapılırdı, yani içeride para musluklarının açılması ve ayrıca dış borç alma yollarına gidilseydi, belki daha fazla yol, baraj, liman gibi alt yapı ile kamu iktisadi teşekkülleri yatırımları yapılabilecek ve işsizlik oranı aşağıya çekilebilecekti.

Ancak büyük bir olasılıkla; maddî-ekonomik dengeler ve fiyat istikrarı bozulacak, üretim ihraç etmekten çok ithalat artacak, dış ödemeler dengesi negatife geçecek, dünyada büyük krizlerin yaşandığı bir dönemde tüketim toplumuna doğru kayış başlayacak ve ödenemeyen dış borçlar nedeniyle Düyun-u umumiye günlerine kısa sürede dönme tehlikesi ortaya çıkacaktı. Bu ise, Lord CURZON'un kehanetinin gerçekleşmesi sonucunu doğurabilecekti.

Diğer taraftan, en az bunun kadar önemli olan Cumhuriyete kanat geren, inanmış, kendisine ve ulusuna güvenen idealist Atatürkçü kuşağın gelişmesi riske atılmış olacaktı.

Sonuç:

Yazının başında ileri sürülen teze dönersek, **hedef, metafizik cemaatten ekonomik insana, "anti-madde"den rasyonalizme dönüşümdür. Bu dönüşüm ekonomi-politik bir değerlendirme ile başlamış, belirlenen ekonomi politikası, zorluklara rağmen ısrarla sürdürülmüş, diğer alanlarda yapılan büyük devrimlerin de desteği ile kültürel ve zihinsel dönüşüm yoluna girilebilmiştir.**

Atatürk'ün 15 yıllık görev süresi bu projenin tamamlanması için elbette yeterli değildi. Ancak "yöntem" doğru, başlangıç noktası bilimsel ve uygulama süreci kararlı idi. Böylelikle ilk 15 yılda kat edilen yol o kadar önemli olmuştur ki, sonraki yıllarda karşılaşılan büyük engellere, zaman zaman vuku bulan ve günümüze kadar uzanan umut kırıcı tökezlemelere rağmen projenin geri dönüşü mümkün olmamıştır. Bugün için dahi projenin tamamlandığını söylemek mümkün olmadığı gibi, önümüzde hâlâ kat edilmesi gereken önemli bir mesafenin bulunduğu da bir gerçektir.

Ancak, Atatürkçü kuşaklara, yani "zihinsel dönüşümü başarmış pozitif insan" tipolojisine önemli ölçüde ulaşılmış olmasının, söz konusu 'uygarlık projesi'nin geleceği için ihtiyaç duyulan güvenceyi oluşturduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

KAYNAKÇA

- 1) *Three Great Economists (Üç Büyük Ekonomist) Smith, Malthus, Keynes*, Oxford University Press, 1999.
- 2) A.G.Sayar, *Osmanlı'dan 21'inci Yüzyıla Ekonomik, Kültürel ve Devlet Felsefesine Ait Değişmeler*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2001.
- 3) *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Türk İnkılap Tarihi Yayınları, 1952, Cilt.2.
- 4) Ayşe Afet İnan, *Atatürk Hakkında Hatıra ve Belgeler*, İş Bankası Kültür Yayınları, 1968.
- 5) *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1945, Cilt.1.
- 6) A.Afet İnan, *Medenî Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, 1988, Alıntı, Gnkur. Basım Evi, 1983, Atatürkçülük, 3'üncü Kitap, 2'nci Baskı.
- 7) *Ulus Gazetesi*, 7.5.1935, Alıntı, Atatürkçülük, 3'üncü Kitap, Gnkur. Basım Evi 1989.
- 8) Prof.Dr.Afet İnan, *Medenî Bilgiler ve M.Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, TTK Basım Evi, Z.Baskı, 1988, s.437.
- 9) M.A.Aysan, *Atatürk'ün Ekonomik Görüşü*, Ankara 1988, (Alıntı, A.G.Sayar Osmanlı'dan 21'inci yy., 2001).

